

DIN ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ ASUPRA LUI MIHAI VITEAZUL. CONTRIBUȚIILE LUI IOACHIM CRĂCIUN

Personalitatea lui Mihai Viteazul a fost, încă din epocă, un subiect predilect pentru istoricii din spațiul Europei centro-orientale și cu deosebire pentru români. Cele dintâi istorii despre Mihai Viteazul și despre acțiunile lui sunt datorate istoricului participant direct la evenimente, cronicarilor și umaniștilor din Țările Române, în primul rând, pentru ca în timp istoriografia barocului și luminilor să amplifice reconstituirea și viziunea despre Mihai Viteazul¹.

Începând cu secolul al XIX-lea, Mihai Viteazul ajunge în prim planul istoriografiei române, care a văzut în el întruchiparea unui ideal. Astfel, istoricii romantici Aaron Florian și Nicolae Bălcescu portretizează personalitatea care a realizat cea dintâi unire a Țărilor Române². Pentru Aaron Florian, Mihai Viteazul este animat de realizarea proiectului unificator: întemeierea unui stat românesc³. La rândul său, Nicolae Bălcescu structurează dominantele acțiunii lui Mihai Viteazul: recucerirea independenței, unitatea națională și politica socială. Opera lui Nicolae Bălcescu ridică în plan istoriografic principalele probleme ale epocii și acțiunii lui Mihai, ce vor constitui un punct de plecare pentru istoricii care vor urma, inclusiv pentru istoriografia critică, de la A.D. Xenopol și Nicolae Iorga, la P.P. Panaitescu, Gheorghe I. Brătianu⁴. A.D. Xenopol este cel dintâi care consacră o analiză sistematică și istorică a caracterului unirii lui Mihai Viteazul⁵.

Istoriografia despre Mihai Viteazul cunoaște la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX o epocă hotărâtoare, prin contribuțiile larg diversificate ale lui Nicolae Iorga. Istoric al cruciadei defensive, el a sesizat continuitatea acesteea prin Mihai Viteazul. El l-a văzut pe Mihai Viteazul dinspre realitățile otomane și mișcarea antiotomană din Balcani. Contribuția lui Iorga era aceea de a-l fi integrat pe domn în cruciada occidentală, plasându-l în prelungirea angajărilor medievale⁶. În anul în care apărea monografia lui Nicolae Iorga, P.P. Panaitescu publica fundamentală sa carte, *Mihai Viteazul*, lucrare de interpretare în care a raportat domnia la cadrul european, acordând însă spațiu analizei fenomenelor interne: armata, boierii, țărâtimea, credința și biserica. El reduce caracterul unirii la restabilirea unității cruciadei antiotomane⁷. La fel, Gheorghe I. Brătianu consideră că unitatea nu a fost un obiectiv național, ci urmarea ideii de cruciadă și a angajării sale în războiul antiotoman⁸. Contribuția pe care o aduce Brătianu este cuprinsă în studiile sale consacrate regimului de stări în Principate și în Transilvania.

Paleta istoricilor secolului XX, a căror arie de preocupări științifice a înglobat și personalitatea lui Mihai Viteazul, poate fi completată cu un nume care s-a afirmat în domeniul istoriografiei și al publicării izvoarelor, și anume cel al profesorului și cercetătorului științific de la Cluj, Ioachim Crăciun. Născut în comuna Dârlos, județul Sibiu, la 25 iunie 1898, Ioachim Crăciun studiază la școlile ungurești și germane din comuna natală, apoi la Sibiu și la Blaj. A făcut parte din prima generație de studenți ardeleni trecuți la studii superioare în capitala "țării mărite", beneficiind de sprijinul unor mari profesori, cum au fost Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Dimitrie Onciul, Ion Ursu. Încă din timpul studenției a fost primit ca funcționar la Biblioteca Academiei Române, unde pașii îi sunt îndrumați de Ion Bianu și Al. Sadi-Ionescu,

¹ Pompiliu Teodor, *Incursiuni în istoriografia română a secolului XX*, Fundația culturală "Cele trei Crișuri", Oradea, 1995, p.161.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p.162.

⁴ *Ibidem*, p.163.

⁵ *Ibidem*, p.164.

⁶ *Ibidem*, p.165-166.

⁷ *Ibidem*, p.167.

⁸ *Ibidem*.

spre o nouă specialitate, bibliografia. Acestora, Ioachim Crăciun le închină o lucrare intitulată *Doi bibliologi români: Ion Bianu 1856-1935 și Al. Sadi-Ionescu 1873-1926*, în care scrie: "... fost-am și eu ucenic al lui Ion Bianu și adaug cu mândrie și al lui Al. Sadi-Ionescu. M-am împărțit și eu din izvorul cunoștințelor lor bibliotecare și bibliografice, luat-am și eu lumină din lumina lor".

De numele lui Ioachim Crăciun este legată introducerea noii științe a bibliologiei în învățământul universitar din România. În activitatea științifică a profesorului Ioachim Crăciun un loc aparte îl deține colecția "Bibliotheca Bibliologica" (1933-1943). Colecția urmărea publicarea de repertorii bibliografice din toate domeniile științifice și bibliografiile personalităților marcante din ogrorul științific al Transilvaniei. Sub conducerea profesorului s-a constituit, în cadrul Institutului de Istorie din Cluj, colectivul pentru întocmirea *Bibliografiei Istorice a României*, al cărui prim volum va vedea lumina tiparului la Editura Academiei din București, în 1970. Prin exigențele profesorului Ioachim Crăciun, la Cluj s-a afirmat o adevărată școală bibliologică, având accentul pe bibliografie. Întemeietorul de școală bibliografică era în permanent contact cu marile centre bibliografice din Europa și de peste Ocean, bibliografiile românești ce se întocmeau racordându-se principiilor și metodologiei bibliografice internaționale⁹.

În activitatea științifică a lui Ioachim Crăciun se înscriu și preocupările istoriografice. Aceste preocupări s-au concretizat într-o serie de studii și articole, dintre care amintim: *Contributions roumaines a l'histoire générale. Étude et bibliographie*, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români, 1566-1608*, *Bibliografia Transilvaniei românești, 1916-1936*, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne secolele XV-XVIII privind istoria României* (în colaborare), *Istoriografia română în 1925 și 1926*. *Repertoriu bibliografic*, în *AIINC*, III (1926), *Istoriografia română în 1925 și 1926*. *Repertoriu bibliografic*, în *AIINC*, IV (1927), *Răzvrătirea sașilor din Brașov la 1688*, în *SMIM*, I (1950), *Cronicile românești ale Transilvaniei și Banatului. Considerații preliminare*, în *AIIC*, I, II (1958-1959), *Incunabule românești și cărți rare și prețioase tipărite pe pământul țării noastre (1508-1600)*, în *SCB*, II (1969)¹⁰. Din opera istorică a lui Ioachim Crăciun se detașează contribuțiile sale asupra unor aspecte din domnia lui Mihai Viteazul, concretizate în următoarele studii: *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români 1566-1608*, Cluj, 1928; *Scrisoarea lui Petru Pellérđi privitoare la ajutorul dat de Sigismund Báthory lui Mihai Viteazul în campania din 1595*, în *AIINC*, VI, 1931-1935; *Baba Novac, generalul lui Mihai Viteazul*, Cluj, 1936; *Baba Novac și orașul Cluj*, Cluj, 1936; *Originea lui Mihai Viteazul*, București, 1936; *Dietele Transilvaniei ținute sub domnia lui Mihai Viteazul. 1599-1600*, București, 1939; *Știri despre Mihai Viteazul la cronicarul transilvan Francisc Mikó*, în *AIINC*, IX, 1943-1944; *Cronicile românești ale Transilvaniei și Banatului. Considerații preliminare*, în *AIIC*, I-II, 1958-1959¹¹.

Problematica istorică abordată de Ioachim Crăciun asupra lui Mihai Viteazul este diversă. Autorul are în vedere originea lui Mihai Viteazul, frământările care au avut loc la venirea lui Mihai pe tron, politica internă și externă a domnitorului unificator, relațiile sale cu boierii, cu supușii. Abordarea acestor probleme se bazează pe o bogată documentare. Este vorba atât despre izvoarele documentare, cât și despre cele narative, un rol de primă mărime avându-le izvoarele ungurești. Cunoașterea izvoarelor legate de trecutul țării constituie pentru Ioachim Crăciun o condiție *sine qua non* pentru cunoașterea trecutului Ardealului românesc. Dar izvoarele ungurești cuprind știri privitoare nu numai la Ardeal, ci și la istoria celor două Principate: Moldova și Țara Românească. Importanța lor pentru trecutul întregului pământ românesc este deci "incontestabilă și multiplă"¹², după cum conchide Ioachim Crăciun.

Dintre izvoarele narative ungurești, *Cronica lui Szamosközy* reprezintă pentru istoriografia românească "un izvor dintre cele mai importante"¹³, și tocmai asupra studiului lui Ioachim Crăciun referitor la amintitul izvor vom stărui mai îndeaproape. În introducerea la studiul *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români 1566-1608*, Ioachim Crăciun subliniază rolul deosebit pe care îl are cronica pentru istoria românilor, oferind date și informații referitoare la perioada cuprinsă între anii 1566-

⁹ *Ioachim Crăciun și bibliografia românească*. Studiu și bibliografia operei de Nicolae Edroiu, Cluj-Napoca, 1994, 110 p.

¹⁰ *Enciclopedia istoriografiei românești*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1978.

¹¹ *Ioachim Crăciun și bibliografia românească*. Cluj-Napoca, 1994, 110 p.

¹² Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români 1566-1608*, Cluj, "Ardealul", 1928, p. 2.

¹³ *Ibidem*.

1608. "Aproape la fiecare pagină descoperi câte un crâmpel din faptele eroice ale cuceritorului Ardealului: Mihai Viteazul și ale biruitorului de la Brașov: Radu Șerban. Fără Szamosközy nici nu s-ar putea scrie o monografie critică completă asupra acestor doi domni munteni"¹⁴. Studiul lui Ioachim Crăciun asupra cronicii lui Szamosközy se bazează pe "tot materialul istoric - latinesc și unguresc"¹⁵, care s-a păstrat de la Szamosközy, iar studiului îi urmează traducerea în românește a părților ungurești privitoare la trecutul românilor. În debutul studiului, Ioachim Crăciun încheagă o schiță biografică a cronicarului, precizând că familia Szamosközy își avea originea în Ardeal, iar că Ștefan, autorul cronicii s-a născut în jurul anului 1566, probabil la Cluj. De asemenea, amintește faptul că a murit la 29 martie 1612 la Alba Iulia.

În urma cercetărilor efectuate, Ioachim Crăciun își dă seama că opera păstrată de la Szamosközy nu este una bine conturată și că se află în fața a numeroase fragmente scrise în limbile latină și maghiară. În limba latină s-au păstrat trei fragmente, fiecare cu un titlu: *Rerum Ungaricum Libri*, în care sunt cuprinse evenimentele dintre anii 1566-1586; *Rerum Transilvanicarum Pentades* cu referire la anii 1598-1599 și *Hebdomades*, anul 1603. În limba maghiară s-au păstrat o serie de *Însemnări*, cărora cronicarul nu le-a dat nici un nume¹⁶ și în care se află notate evenimentele din 1542-1608. *Însemnările ungurești* constituie baza unei cronici¹⁷ ce avea să înceapă cu anul 1526 și să ajungă până la anul 1608. Activitatea lui Ioachim Crăciun de strângere, traducere și publicare a materialului cronicii vine în prelungirea celei desfășurate de Al. Szilagyi, care a reușit să reconstituie, între 1876-1880, manuscrisele rătăcite prin arhive aproape 300 de ani. Dar o bună parte a acestor manuscrise a dispărut. S-au pierdut și unele pasaje importante pentru trecutul românilor, pasaje pe care Ioachim Crăciun le identifică pe baza unui "Index" (publicat în Szamosközy IV, p.391-401), unde Szamosközy își clasase știrile¹⁸. S-a pierdut astfel o parte din *Petru Cercel, Domnul Țării Românești*, întreg pasajul referitor la moartea acestuia, o parte din *Lupta Cardinalului cu Valahul* și două părți din *Lupta de la Guruslău*¹⁹.

Ioachim Crăciun face cunoscute sursele din care Szamosközy și-a adunat materialul privitor la *Însemnările ungurești*. Astfel, Szamosközy și-a adunat materialul ca martor ocular, din informații culese de la persoanele care luau parte activă la frământările vremii, din rapoarte și acte oficiale²⁰. Numărul informatorilor lui Szamosközy este mare, în fruntea lor putând fi menționat Eustațiu Gyulaffi, secretarul lui Sigismund Báthory și prietenul intim al cronicarului. Ioachim Crăciun acordă mai multe rânduri lui Petru Armeanul, ostaș și diplomat iscusit al lui Mihai Viteazul, de la care Szamosközy are știri prețioase despre cele întâmplate în Țara Românească și despre voievodul român. În cele ce urmează, Ioachim Crăciun analizează atitudinea cronicarului față de români, care este una dușmănoasă, destul de categorică: "să fie stârpit din rădăcină întreg neamul valahilor". Această atitudine mai poate fi ilustrată de câteva fragmente. La 1600, când domnul dispune să se dea foc Hunedoarei, cronicarul constată cu satisfacție cum și-au găsit moartea numai "zece sau doisprezece cerșetori cari, proștii, nu știau ce va fi". De asemenea, cronicarul amintește că înainte de plecarea din Alba Iulia asupra taberei ungurești de la Turda, Viteazul Domn s-ar fi speriat atât de rău de "trăznetul ce venea din Turda și l-ar fi lovit" - în vis - "încât abia l-au putut reține boierii să nu fugă de frică în Țara Românească"²¹. Răutatea cronicarului este atât de mare încât, după uciderea mișelească a lui Mihai la Turda și după aflarea acestei vești la Sibiu, îi înalță voievodului român un epitaf "de cea mai dezgustătoare inspirație"²², cum îl caracterizează Ioachim Crăciun. În materialul latinesc voievodul este arătat drept "cel mai spurcat dintre tirani". Cu toată atitudinea cronicarului față de români, Ioachim Crăciun este încredințat că Szamosközy nu trece peste știri fără să le

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p.3.

¹⁶ *Ibidem*, p.10.

¹⁷ *Ibidem*, p.13.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p.16.

²⁰ *Ibidem*, p.18.

²¹ *Ibidem*, p.40.

²² *Ibidem*, p.41.

înregistreze. Mai mult chiar, Ioachim Crăciun acordă o largă încredere faptelor redactate de cronicar întrucât, argumentează el, "faptele sunt de multe ori atestate nu numai în cronicile pământene, ci și de documentele vremii"²³.

În acest studiu, Ioachim Crăciun caută să lămurească originea lui Mihai Viteazul, problemă ce se reflectă în cronică lui Szamosközy și care oferă trei versiuni: prima versiune, comunicată cronicarului de către Petru Grigorovici Armeanul, susține descendența lui Mihai Viteazul din neamul lui "Pătrașcu Vodă" și din mamă "vânzătoare de rachiu"; versiunea a doua vorbește de "fiul" lui Pătrașcu, invocând totodată și un argument hotărâtor: e fiul lui Pătrașcu, "de aceea și-a botezat Mihai Vodă și pe fiul său tot Pătrașcu". Versiunea a doua mai precizează și locul originii lui Mihai, Târgul de Floci²⁴. Din aceste două versiuni rezultă o singură versiune pe care Ioachim Crăciun o numește "versiunea Petru Armeanul". Alături de versiunea lui Petru Armeanul, mai există și versiunea în care tatăl lui Mihai nu mai este Pătrașcu Vodă, ci un "grec" oarecare, versiune care aparține cronicarului maghiar și este numită "versiunea Szamosközy". Însă Mihai este copilul din flori al lui Pătrașcu, susține Ioachim Crăciun și oferă următoarea explicație: lipsa tatălui legitim a indus lumea în eroare și această eroare s-a perpetuat până spre sfârșitul secolului al XVII-lea, când o înregistrează autorul *Istoriilor Domnilor Țării Românești*, căpitanul Filipescu. Toți cei apropiați lui Mihai (Teodosie Rudeanu, Petru Armeanul, *Cronica Buzeștilor*) vorbesc numai despre Pătrașcu, iar toți ceilalți, departe ca loc (Zone la Constantinopol, Zagorienii în Epir, Szamosközy în Ardeal) și ca timp (Filipescu după aproape un veac), au încurcat originea voievodului²⁵. Confuzia celor din urmă este explicabilă și poate chiar firească pentru Ioachim Crăciun, întrucât Pătrașcu cel Bun murise în anul în care se năștea Mihai - 1557 - și astfel Tudora (mama lui Mihai) a trebuit să-și crească copilul în sărăcia de care vorbește Armeanul, iar Iani - fratele Tudorei - s-a simțit oarecum dator să devină tatăl ocrotitor al familiei, de la o vreme Iani fiind considerat părinte al lui Mihai. Ioachim Crăciun ajunge la concluzia că Mihai nu poate fi decât copilul din flori al lui Pătrașcu cel Bun și al vânzătoarei de rachiu, sora lui Iani, așa cum reiese din știrile contemporane scrise în țară.

Cronica lui Szamosközy evocă episodul cu Alexandru cel Rău, care îl condamnă la moarte pe Mihai, fiindcă "o pornise la Poartă" să răstoarne pe voievod din domnie. Se pare că Alexandru renunță la pedeapsă "la rugămintea boierilor căzuți înaintea sa"²⁶. Amestecul boierilor pare să fi fost hotărâtor în iertarea lui Mihai, iar aici Ioachim Crăciun sesizează rolul de intermediator al boierilor.

Un alt studiu al lui Ioachim Crăciun de care ne vom ocupa și care îl are în prim plan pe Mihai Viteazul și acțiunea sa este intitulat *Dietele Transilvaniei ținute sub domnia lui Mihai Viteazul (1599-1600)*. Aici, Ioachim Crăciun subliniază atât caracterul social cât și politic al acestor diete. Mihai Viteazul a convocat una la Brașov și una la Sebeș. Despre o a cincea dietă Ioachim Crăciun oferă informații în studiul intitulat *Știri despre Mihai Viteazul la cronicarul transilvănean Francisc Mikó*. Ioachim Crăciun ne spune că această dietă ținută la Sighișoara le-a precedat pe celelalte. Ultima dietă convocată pentru ziua de 1 septembrie 1600 la Sebeș nu s-a mai ținut, întrucât nobilimea răsculată nu s-a dus la Sebeș, ci la Turda, pregătind lupta de la Mirăslău, dezastruoasă pentru domnul român. Din hotărârile acestor diete rezultă greutățile pe care le-a întâmpinat domnul român din partea celor trei "națiuni transilvane"²⁷, înmănușiate în dietele de care a trebuit să țină seama și Mihai, cuceritorul Transilvaniei. Textul original al acestor diete a fost tipărit de istoricul maghiar Al. Szilágyi în volumul IV din *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*. Ioachim Crăciun aduce un mare serviciu istoriografiei românești publicând în limba română conținutul actelor dietale. Dieta de la Alba Iulia din 20-28 noiembrie 1599 cuprinde un preambul și un epilog în limba latină, iar textul propriu-zis este împărțit în 20 de puncte. În această dietă se fixează dările pentru fiecare categorie socială, măsurile ce trebuiesc luate în caz de neachitare a lor. Reiese, de asemenea, situația secuimii, situația poștelor. Din ultimul punct al dietei răzbate

²³ *Ibidem*, p.43.

²⁴ *Ibidem*, p.54-55.

²⁵ *Ibidem*, p.74.

²⁶ *Ibidem*, p.83.

²⁷ *Idem*, *Dietele Transilvaniei ținute sub domnia lui Mihai Viteazul (1599-1600)*, Extras din *AJIN Cluj*, vol. VII, 1936-1938, M.I. Imprimeria Națională, București, 1939, p. 5.

speranța boierilor că țara rămâne liberă sub domnia marelui voievod. "În sfârșit, Măria ta făgăduiești că vei face jurământul după obiceiul și datina celorlalți prințipi creștini pentru păstrarea libertății patriei"²⁸. Dieta de la Brașov, din 12-15 martie 1600, cuprinde șase puncte și este o continuare sau mai bine spus o reluarea dietei de la Alba Iulia. Conținutul celei de-a doua diete ținută la Alba Iulia în 20-27 iulie 1600 insistă în mare parte asupra hotărârilor dietelor precedente.

O privire de ansamblu asupra tuturor titlurilor din lucrările lui Ioachim Crăciun care-l privesc pe Mihai Viteazul conduce la concluzia că Mihai Viteazul a fost un subiect preferat de Ioachim Crăciun. Cu excepția lucrărilor de care ne-am ocupat mai sus, șase lucrări au ca obiect de cercetare personalitatea domnului unificator de țară reflectată într-o serie de cronică maghiare.

Cercetând izvoarele operei lui Ioachim Crăciun ne putem da seama de tehnica de lucru a acestui istoric din deceniile 3-4 ale secolului XX, dar putem intui și însemnătatea istorică a operei sale. Gruparea strict cronologică a materialului, culegerea tuturor însemnărilor cronicarilor maghiari care au făcut referiri la istoria românilor, analiza critică a izvoarelor, bogăția surselor de informație sunt numai câteva din coordonatele unei riguroase metode de cercetare științifică. Luând notele de la studiul *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români (1566-1608)* se poate lesne observa că sursele lui Ioachim Crăciun sunt preponderent maghiare, fiind citat de foarte multe ori Iuliu Szekfű cu *Date privitoare la critica lucrărilor istorice ale lui Ștefan Szamosközy*, dar și *Monumenta Hungariae Historica. Scriptorum*. Ioachim Crăciun apelează însă și la părerea istoricilor de marcă ai românilor, citându-i adesea pe Nicolae Iorga, A.D. Xenopol sau Ioan Sârbu. Ioachim Crăciun se oprește, de asemenea, și insistă asupra metodei de lucru a lui Szamosközy, care de cele mai multe ori sunt însoțite de cuvintele: "așa se pare" sau "așa se spune".

Analizând metoda de cercetare a lui Ioachim Crăciun, încercăm să subliniem importanța culturală și documentară a demersului istoriografic a lui Ioachim Crăciun asupra lui Mihai Viteazul. Prin prisma lucrărilor sale se întrevede o undă de admirație față de personalitatea marelui domn, întrepătrunsă de sufletul autorului, căci "opera fiecărui autor este ogorul în care a semănat ceva din sufletul său însuși"²⁹.

IRINA ZAHARIA

Universitatea "1 Decembrie 1918"

Alba Iulia

AUS DER RUMÄNISCHEN HISTORIOGRAPHIE ÜBER MIHAI VITEAZU. DIE BEITRÄGE IOACHIM CRĂCIUN'S

ZUSAMMENFASSUNG

Die Verfasserin versucht, durch die Nachforschung einiger Studien von Ioachim Crăciun, den Beitrag dessen zur Historiographie über Mihai Viteazu zu unterstreichen. Ein wichtiger Punkt ist die Auflage der Kronik von Szamosközy, auf Grund dessen Ioachim Crăciun ein Porträt des großen Herschers macht. Die Nachforschungsmethode von Ioachim Crăciun studierend, versucht die Verfasserin die kulturelle und dokumentare Wichtigkeit des Werks Ioachim Crăciun's zu unterstreichen.

²⁸ .Ibidem,p.9.

²⁹ . Idem, *Cronicarul Szmosközy și însemnările lui privitoare la români (1566-1608)*, Cluj, "Ardealul", 1928, p.7.